

EUSKAL LITERATUR SISTEMA AZTERGAI (I)

Ana GANDARA SORARRAIN

Atarikoa

Literaturaren inguruko funtzionamendu orok, edonongoak, ezaugarri komun zenbait ditu, baina tokian tokiko egoera, historia, hizkuntza, lege eta bertzek arruntean baldintzatu eta moldatzen dute ezaugarri horien konbinazioa, aldaera desberdin anitzez osaturiko anabasa logikoa sortzen delarik. Euskal literatur munduak, kasu, funtzionamendu propioa izanen du eta Joseba Sarrionandiaren gisako idazle sona handiko batek ere "makro-funtzio" horren barrenean bere tokia du. Zein, ordea? Ba ote du eraginik erbestean bizi izateak? Zer baldintza paratzen dizkie egoera honek bere lanei? Lan honetan¹ halako aztarnak aztertu eta hausnartuko dira, egiaz J. Sarrionandiaren lanak ahalik eta hobekien ulertzeko hainbat klabe eskainiko direlarik.

Lanak aitzina egin ahala, ordea, literatur sisteman idazleak duen guneaz aritzea egokitu eta, bidenabar, hainbat kontu atera dira azalera. Bertzeren artean, J. Sarrionandiaren lanek Euskal Literatur Sisteman (ELS) duten kokagunea ulertzeaz gain, kanonizazioak eragin guztiz desberdina izan duen Aingeru Epaltzaren kasua ere hausnartu da. Hala, idazle nafarraren gunea aztertuaz, J. Sarrionandiaren arituak ELSn duen kokapena A. Epaltzak duenarenetik hagitz desberdina dela erakutsi nahi zaio lan honen irakurleari. ELS arakatuaz, sistema

1 2009-2010 urte bitarterako Eusko Jaurlaritzako Lankidetzak Bekako lana du oinarri artikulu honek.

osoaren barne funtzionamendurako irakurketa proposamen oinarriak finkatzeko aukerak eskainiko ditugu.

J. Sarrionandia eta A. Epaltzaren lanak abiapuntu izanik, euskal literatura eta idazlearen arteko dialektika eta kinka aztertu dira, beraz. Horrendako, Polisistemen Teoriak (PT) eskaintzen duen aztertze modu eta lan tresna teorikoez balliatu, ELS den errealtate anitzaren irakurketarako lehen saioa eginen da ondoko orrialdeetan barrena. Idazle zehatz biren inguruan harilkaturiko lan gisa abiatu baginen ere, hainbat hausnarketa zabalagoren abiapuntu izan nahi luke lan honek; izan ere, idazle bati buruz erranek eredu eta funtzionamendu orokor-rragoetara jotzeko aukera ematen digute eta, guner-periferia nahiz kanonizatzeak hausnartzen direlarik, akierako ondorioetara ailegatzerako, egungo euskal literaturaren funtzionamendua mantentzerik ba ote den zalantzan jartzen hasitzeko aski tresna izanen ditu eskura irakurleak.

Honetarako, ELSren erdigune eta periferia, nahiz berauek baldintzatzen dituzten faktore sistemikoei, erreparatuko diegu. Bi atale-tan (bi artikulua direla medio plazaratuko direnak) bildu da lana, biak ere ELSren izaera eta egoera sakonago ezagutzera bideratu direnak. Alde batetik, lan tresna ezinbertzekoak diren oinarri teorikoak azalduko dira, segidan ELSren irakurketa orokor baterako sarrera eginen delarik euskal idazle biren arituen adibideak aztertzerarte: Joseba Sarrionandia eta Aingeru Epaltza.

Artikulu honetan Polisistemen Teoriaren inguruan arituko gara lehenik "Polisistemen Teoria" izendaturiko atalean teoria sistemikoen azalpen orokor nahiz erabilerak azalduko ditugu; ondotik, ELSren ezaugarri nagusiak hausnartu eta "muga" terminoaren proposame-narekin amaituko da euskal literaturarako fokalizatzea.

Munduan eta jende artean —esan zuen inorena ez zen abo-tsak— badira zer batzu, behiala pertsona arruntak izan eta geroago eta tipiagoak bihurtuak; geroago eta tipiagoak, inbisibleak egin arte, eta areago, desegin arte ere bai; orduan, ikusgarri ez direnez gero ez da haletaz inor axolatzen;...

1. POLISISTEMEN TEORIA (PT)

1.1. Polisistemen Teoria: oinarri teoriko nagusiak

Idazki honetan zehar hausnartuko direnek Even-Zohar-ek Polisistemen Teoria dela medio aurkeztu duen mundu ikusmoldeari jarraitu nahiko liokete. Teoria honen baitako erlaziobideek zuzenean erantzuten diote egungo literatur sistemaren funtzionamendua bere osotasunean ahalik eta hobekien ulertu ahal izateari. Hain zuzen, muinean den ideia dela medio, polisistemaren funtzionamenduaren baldintza nahiz kate begi diren elementu guztien inter-erlazioa azaltzen da; izan ere, PTK fenomeno semiotikoak bata bertzetik aske diren elementuen bilduma baino, sistema gisa aztertzearen alde egiten du.

Azterketa mota hau baliaturik, fenomenoaren erregistro eta klasifikazioa egitea baino, beren aniztasun eta konplexutasuna bideratzen dituzten arauak identifikatu nahi lituzke. Hau da, sistema delakoen erabilerak irlen gisako fenomenoek elkarren artean duten interakzio sarea aztertzea ahalbideratzen du. "Sistema" hitzak, ordea antzina erabili izan den erranahiarekin irrist egiteko aukera luzatzen du. Arazo honi dagokionez, hara zer dioen Even-Zoharrek berak azken urteetan ezagutarazi eta, bereziki, garatu duen teorian:

No obstante, todo énfasis es poco a la hora de establecer que no hay propiedad alguna relacionable con el "polisistema" que no pueda, como tal, relacionarse con el "sistema". Si uno está dispuesto a entender por "sistema" tanto la idea de un conjunto-de-relaciones cerrado, en el que los miembros reciben su valor de sus respectivas oposiciones, como la idea de una estructura abierta que consiste en varias redes-de-relaciones de este tipo que concurren, entonces el término "sistema" es apropiado y completamente suficiente. El problema es que los términos establecidos tienden a retener las nociones antiguas. (Even-Zohar: 2007, 7. orr.)

Lehentxeago erran bezala, hagitx erabilera eta erranahi zehatzarekin erabiltzen da "sistema" hitza PTn:

un sistema múltiple, un sistema de varios sistemas con intersecciones y superposiciones mutuas, que usa diferentes opciones concurrentes, pero que funciona como un único todo estructurado, cuyos miembros son interdependientes. (ibid., 3. orr.)

Gaugero gibelean utziak dira, zaharkiturik, egituratze ("estructuración"²) eta sistematizitatea ("sistemicidad") homogeneitatearen halabeharrezko ballokide zirenaren idelak; aitzitik, sistema semiotikoak egitura heterogeneo irekien gisa ulertzen dira. Hain zuzen, teoria honen helburua ikuspegi ("enfoque") sinkronistiko³ alde batera utzi eta sistemaren dinamikotasun eta heterogeneitatean oinarritutako ematen da.

Halako sistemak makrosistema handiagoen barne-sare dira eta bakoitzak paraleloa den bertze sistema anitzez osaturiko polisistemarekiko erlazioan dira. Ez baita beharrezko homogeneitatea postulatzerik edonolako sistemaren funtzionamendurako. Halako aniztasunaren adibide garbia dugu, espresuki elebiduntasunak hagitz ikusgarri egiten duena, euskal kultura eta (makrosistema horren barreneko den) ELSren izaera. Even-Zohar-ek berak dioenez, elebitasun egoeran bizi diren lurraldeetan, literaturaren esparruan komunitate bakarrean elkarbitza partekatzen duten bi literatur sistemen agerrerrak sintomatizatuko luke, "como si de dos <literaturas> se tratase" (ibid., 7. orr.).

Teoria honek halako egoerak aztertzeko aukera paregabea eskaintzen du: konplexutasuna bere osotasunean ikusten. Izan ere, Polisistemek, orain artean, ikusezin ziren erlazio eta lotura desberdinen identifikazioa errazago ulertzen laguntzen dute. Are gehiago, egundaino inoren aitzinean egonen ez bailiran ziren elementu horiek edozein semiotika arloren lanketarako barneratzea arrontean beharrezkoa dela erraten digu teorialariak. Horretarako, literaturaren barne-egitura hierarkikoan arte kanonikoa (gunea) eta arte ez-kanonikoa (periferia) bereizten ditu teoria sistemikoak. Hain zuzen, guneaz eta periferiaz⁴ hausnartzea ezinbertzeko lana dugu literatura sistemaren barneko hierarkizazio prozesuak ulertzeko. Hala izaki, Aingeru Epaltza eta Joseba Sarrionandiaren lanak artikulua honetara lan gail gisa ba-

2 Gisa honetan, parentesi artean eta kortxeteekin btxertatzen den informazio lexikoak Even-Zoharrek (2007) bere gaztelaniazko itzulpenetan erabiltzen duen terminologiari egiten dio erreferentzia.

3 "<Sincronístico> resulta más apropiado que <sincrónico> una vez aceptamos que <sincrónico> no se identifica necesariamente con <estático>". (ibid., 6. orr.)

4 Hurrengo puntuan eginen dira hainbat zehazte *periferia* terminoaren inguruan, azpi-izendapen desberdin baten beharraz hausnartuko delarik.

besgarri ekarriaz Euskal Literatur Sistemaren hierarkizazio prozesuak ulertzeko pausotxo bat emanen da.

Beraz, gure esparrura hurbildu eta Euskal Literatur Sistema/sistemaren ikerketa sakona eginez gero, zer agertuko litzalduke begien aitzinean?

Honako lan hau teoria honen ballagarritasunaren aldeko apustua den arren, egia da jada PTren ekarpenaren aitzinetik maiz pentsatu eta aditzera eman izandu dela teoria honen muin den ideia. Egin dezagun (hagitz labur bada ere) historian zeharreko errekopilazio tiki bat. Bi dira Polisistemen Teoriak 1960-70etan hartu zuen formatik gibela eginaz oinarrian diren ideia aitzinera eramateko ahaleginak.

Lehenak, ofizialki gauzatu ez, baina existitu den ideiak bilduko litzuzke: hau da, lehenagotik jendearen ahotan zen ikuspuntu baten gauzatze teorikoa da. Noski, ideia jendearen ahotan bai, baina bere osotasunean eta atal guztiak identifikaturik ez zen izanen (teorizatu gabea zen), baina, hein handi batean, aspaldi hortik zehar dabilen oinarritzko ideia baten formulizazio gisakoa iduri du: guti golti beheti oinarrian fenomeno/errealitate guztiak harreman sare eta kausa-efektu erlazio anabasa konplexua osatzen dutenarena, Even-Zoharek (eta lehenagoko teorizatzaile handiek) erabilitako zehaztasunik ez zen inoren burutan gauzatzen (semiotikari dagokion azterketa, kasu).

Bigarren saloa, Even-Zoharrek sorturiko *A Scheme of Literary System* eskemaren oinarri den eskema litzateke: Jakobsonen hitzezko komunikazioaren eskema: Igorle, Testuinguru, Kode, Mezu, Kontaktu eta Hartzaillez osatua.

Hain zuzen, Jakobsonen eskema abiapuntu izanik -eta 60-70eko hamarkadetan hasiriko literaturaren kontzepzio berriari jarraiki, zeinetan literaturaren izaera komunikatiboa duen sistema soziokultural gisa definitu baitzen-, literaturara egokituriko Literatur Sistemaren Eskema aurkeztu zuen Even-Zoharrek: Kontsumitzaile, Ekoizle, Produktu, Errepertorio, Instituzio eta Merkaturuz osatu zuena.

Halako ideiek, baina, Polisistemaren ekarpenaz aitzinetik egoniko lehen saiakera ez ofizialean azaldu dugun haritik, hau da, oinarri teorikoa jarri aitzinetik, beren arrazoibidea kalean bazutela erran genezake. Ez ote da PT, oinarrian, lehenagotik denon ahotan intuitiboki zebilen inter-koneksioen esplizitazioa izanen?

Nolanahi ere, halako azterketen emaitzak interesgarriak dira eta abiapuntu emankorra izan daiteke Euskal Herrian literaturarekin lotuak diren jardueren jokamoldeak nondik norakoak diren ulertzen salatzeko (gainera, teoria honek helburu hagitx desberdineko ikuspuntuak bere baitan besarkatu eta azterketak ikuspuntu desberdinetatik aztertzeo aukera zabala eskaintzen du). Literatur sistemaren azterketarako ballagarri izaki, denborarekin, ELSren ikuspegi orokor baterako ezinbertzekoa izanen da sistema bere osotasunean ulertzen lagunduko digun azterketaren bat egitea: prisma baten gisako ikuspegiak errealitate konplexuak hobekiago deskribatzen eta ulertzen lagunduko dute. Izan ere, anizteta dugu buruan literaturaren jarduerarekin lotuak diren aritu⁵ oro eta hauen funtzionamendua konplexua dela, baina gutitan heldu zaigu burura zein punturaino izan ote daitzkeen ikertze eremu banako horien arteko erlazioa bata bertzearen erlazio-kide. Osotasun handiago baten partaide.

1.2. Polisistemen Teoria:

Euskal Literatur Sistemarako aplikagarri?

Literatur sistemak, polisistema orenen gisan, konplexuak dira eta, noski, gureak halakoa izateko aukera guztiak gertu zituen: bida estatutan banatutako herria, hizkuntza gutxituduna, euskalki desberdinen jabe, batasun linguistiko-estandarizatu berankorra, elebitasunaren gailentze guztizkoa eta bertze. Egoera honen barrenean sortzen den kulturaren emaitza oro, semiotiko zein ez, konplexua izanen da halabeharrez eta literatur sistemarekin ere berdina gertatzen da.

Euskal Herriko literatur sistema zein den zehazten ahalegintzean, berehala heltzen dira arazoak (denon nahietara konpontzen batere errazak ez diren kontuak) pentsalariaren gogora. ELSn (bat bada, bederen) bida azpi-sistema aitortu beharko zaizkio? Gutxi goiti beheiti, alde batetik euskarazko errepertorioan dena genuke eta, bertzetik, erdarazkoetan aritzen direnak (hauen barrenean, beren aldetik, bertze azpi-sistema desberdinak ditugularik)?

5 "Aritu" delakoa dela medio ez zailo idazlearen emaitza fisikoa den lanari erreferentziarik egin nahi; bere presentzia, funtzionamendua, parte hartzea eta hauen guztien moduak eta zergatiak ere bildu nahi ditu termino honek. Hau da, elementu zehatz bat baino, jardun desberdinen erlazioei erreparatu nahi die.

Mugak zehazten hasi bezain laster ere ez dira arazoak falta: alde batetik, ELS hizkuntza euskara hutsa den sistema ote den edo erdarak ere bere baitan dituen sistema den zehaztu beharko genuke. Hemen, ELS euskara nahiz erdarazko jardueren azpi-sistemak barneratzen dituen makro sistema bat dela proposatzen da. Beraz, iritziak iritzi⁶, gutxienez makrosistemaren izaera duen sistema baten gailentzerik badela suposatuz abiatuko gara hemen. Bertze kontu bat da horren mugak nola-non kokatu eta honek besarkatzen dituen azpi-sistemak zein ote diren⁷.

Kontua, erran bezalaxe, ez da batere garbia eta, denborarekin, gai hau espresuki argitzea eta hausnartzea helburu duten lanak abian jartzea komeniko litzateke, kontuak ez ote daitezkeen bertze moduren batera planteatuaz hobeki ulertu ahal pentsa liteke. Izan ere, nahi bezainbertze azpi-sistema sor baikeintzake euskal literatur sistemaren egoera prisma beraren alde desberdinetarik so eginez gero: haur literaturakoak alde aldetik, itzulpengintzakoak bertzetik, denek elkarrekin sortzen dutena... euskalkien "arazoa"... sobera nahaste landu gabea den eremu honi hemen erantzuna emateko. Ekite saioa da hemengo erantzun sorta bainoago.

Nola aritu, orduan, hainbertzeko ziurtasun eza sortzen duen eredu hain konplexuez? Alde batetik, PTK egoeraren aniztasuna aztertzeko metodologikoki errazagoa den sistema itxien azterketa jartzen du eskura. Hau da, laxo jokatzeko aukera luzatzen du. Ondoko hitzek flexibilitatearen erabilgarritasuna erakusten dute:

la posible coexistencia de opciones diferentes dentro de un mismo sistema en un momento dado no tiene que ser necesariamente tenida en cuenta si, en principio, dichas opciones

6 Zenbaitzuek, ziur aski, nahiagoko dute Euskal Herriko makro-sistema bai, balia euskal sistema hutsa euskaraz jorratutakoari erreferentzia egiten dion terminologian zehaztea: oraingoz -gaurkoan, bederen-ez gara halako eztabaldatan sartuko eta huts-hutsean hemen eginen den erabilera zehaztuko da. Hau da, berriz ere goiti erranikoa errepikatuz, ELS makroak ez hutsa euskaraz, baizik eta hizkuntza desberdinetan aritzen den makro-sistema osatuko luke.

7 Bertzetik, azpi-sistema hauen arteko erlazioak hagitz desorekatuak direla izan behar da kontuan: hau da, erdarazko azpi-sistemetatik euskarazkorako bidea irekia den arren, euskarazkotik erdarazkoetarakoa anitzik blokeatuagoa dela iduri du. Beraz, hainbat arazo dira kontuan izan beharrekoak. Hemen, ordea, gaiaren zabaltasuna eta aniztasuna handia izaki, ez da gai hori xehetasunez jorratuko eta bertze baterako utziko da lan horren gauzatzea.

son reducibles. Como se ha sabido por otros campos de investigación (la termodinámica, por ejemplo), es más efectivo, desde un punto de vista metodológico, comenzar desarrollando una teoría de sistemas cerrados. (ibid., 5. orr.)

Hau da, PTK sistema ttikiagoak ikusi eta lantzeko aukeraz ballaturik, polisistemaren zatiren baten azarnak aztertuko dira lan honetan. Nondik hasi, bada, azterketa? Sistema handi zein ttikiei erreparatu Polisistemen Teoriak oinarri berak luzatzen dizkigu eta, horrexegatik beragatik atxikiko gatzazkio berauei: teoria horren oinarrian diren faktoreei orokorrean eginen diegu erreferentzia (ondotik azalduko denez Kontsumitzaile, Ekoizle, Produktu, Errepertorio, Instituzio eta Merkatuari buruz ari gara).

2.- POLISISTEMEN TEORIA GUREAN: EUSKAL LITERATUR SISTEMAREN EZAUGARRI NAGUSIAK

2.1. Guneak eta periferiak = kanoniko eta ez-kanonikoak

Literaturaren barne-egiturako hierarkia osatzen dute gune eta periferiak. Hori dela eta, Euskal Literatur Sistemaren nolakotasun nagusiak landu nahi badira gune eta periferia kontzeptuak ulertu beharko dira, lehenik eta behin: non dira bata bertzeaganik banatzen dituzten mugak? Galdera eta terminologia zalantza hauek guztiek lan honen helburu nagusienetarikoa bete nahi izanagatik sortu dira: ELSren nolakotasun nagusietan sakondu nahi da eta, horregatik beragatik ekinen zailo ELSren azterketa sistemikoari erdigune eta periferiei buruz hausnartuaz.

ELSn erdigune ("centro") baten, bederen, eta hortik kanpo jotzen duten idazketarik ba ote den begiratuko da ondoko ataletan. Horretarako, Joseba Sarrionandia eta Aingeru Epaltzaren lanak eta hauek inguratzen dituzten faktoreak kontuan hartu dira; hau da, erbestetik idazten duen idazlearenak eta, bertzetik, A. Epaltzaren lanen hausnarketak egiaz gune horren jokamoldea hobekiago zehazten lagunduko du.

Idazle hauen aritua ulertzeko ezinbertzekoa da literatur sistemaren zentrotik haratago doazen funtzionamenduei eta baldintza-harremanei erreparatzea. Bi idazleok direla medio, ELSren oinarrizko ira-

kurketa bat proposatzen da: zentroa (Euskal Autonomi Erkidego) eta periferia (erbestea bataren kasuan, Nafarroa periferikoa bertzearenean) paraleloen existentzia, hain zuzen. Paralelo, baina polisistema makroa denaren barrenean bata bertzearekiko existentzia mende-koan bizi direnak (bai zentroa, bai eta periferia bera ere ezin izan baitira bata bertzerik gabe).

Baina, J. Sarrionandiaren eta A. Epaltzaren arituak zer kokagune dute? Zentroa? Periferia? Denetarik akaso? Edo idazleek (ekoizle = "productor") eta lanek (produktu = "producto") betetzen duten gunea desberdina da eta, beraz, elementu desberdinen erlazio banaezinez osatua da idazle hautaturiko bakoitzaren aritua?

Literatur sistema bakoitzak bere nolakotasunak ditu eta kontuak ez dira beti matematikoak izaten. Hau da, zentro guztiek ez dute periferia bera, ez eta, derrigorrean, bakarra ere, bida zentro ere izan ditzakete⁸... Even-Zohar-ek hagitz eskuragarri jartzen du bere lanetan halako terminoen erabilera, baina susmoa dut, zenbaitetan ez direla behar bezala egoera guzietara egokitzen. Hobe erran, egokitu bai, baina hainbat zehazte hagitz garrantzizko dira beharrezko. Gure sistemaren kasuan -gunea izaki- periferia denaren zalantzarik ez da, baina sakonago ikertu beharko litzatekeenez arlo horretan gauzak behar bezala azaltzeko, ondoko atalean gune/periferia banaketaz haratago muga/periferia bikoizketa proposatzen dugu.

Izatez, inor gutxi mahairatu du ELSn bizi den egoera anitza ulertu ahal izateko faktore desberdinen zehaztea. Sistema bakoitzak nolakotasun propioak dituen aldetik, sistema bakoitzari izaera propioa aitortu nahi bazaio, terminologiaren egokitzeak beharrezkoak dira. J. Sarrionandiaren eta A. Epaltzaren lanak landuaz, erraterako, ELSn periferia terminoari buruz zehaztapenak egin behar ditugula ohartu gara.

Bi idazle hauen aukeraketaren arrazoiak aski xumeak izandu dira: J. Sarrionandiaren erbestetik egoerak arituaren nondik norakoak arrontean baldintzatuko zituelako hipotesia izanik, egoera horrek egiaz sisteman bertan duen presentzian eraginik ba ote duen aztertu

8 Even-Zohar (2007): "Un polisistema, no obstante, no debe pensarse en términos de un solo centro y una sola periferia, puesto que teóricamente se suponen varias de estas posiciones."

eta sistemaren gunearekiko erlazioa bera espresuki hausnartu dira. Hala ere -lanak aitzina egin ahala sumatuko denez- J. Sarrionandiaren arituak gunearekiko duen harremana aski konplexua dela ikusi da eta, honek, konparagarri gisa erabili ahal izateko bigarren idazlearen (A. Epaltzaren) aukeratzea ekarri zuen; izan ere, (instituzio nahiz irakurlegoaren) harrerari dagokionean gunean ari den idazlea da J. Sarrionandia eta periferiatik bai, baina gunean bertzelako kanonizazioa lortu duen idazleren baten adibidea behar genuen. ELSn geografikoki periferiatik idatzi bai (erbestetik), baina zentroan jokatzeko duen idazlea gence J. Sarrionandia. Kontua zera da, ELSren zentroarekiko erlazioak desberdinak direla euskal idazleen artean eta periferiatik idazten duten idazlegoaren artean kanonarekiko erlazio moduak desberdinak izaki hagitz⁹, ezin aproposagoa iduritu zitzaigun lan honetan idazle nafarraren erabilera.

Hortaz, J. Sarrionandiaz gain, periferiatik idatzi bai baina zentroaren alde kanonikoan jokatu beharrean den bertze idazleatariko baten adibidea ekarri nahi izandu da erdigune eta periferien arteko erlazio aniztasunaren lekuko: A. Epaltza. A. Epaltza gisako idazleek ELS kanonikoan duten presentziaren hausnarketak ELSren azterketa osoa egiteko ezinbertzeko dira.

Zer du, bada, berezirik A. Epaltza idazlearen arituak? Zer kondizio biltzen ditu eta zertarako dira baliagarri? Idazle nafarra izaki, gaugerero oinarritzko desberdintasuna markatzen da EAEko idazleekiko (ELSren instituzio nagusi eta merkatu ia bakar denarekiko). Bertzalde, euskalki literarioaren hautaketak eta honek sisteman duen funtzionamenduak ELSren barrenean gutienez periferia bat badenaren susmoa pizten du. Noski, halako zalantzarik sortzeko ahalmena duen edozer/edonor da ongi etorria lan honetan.

9 Idurre Alonsok (2008) delphy ikerketa dela medio ateratako erantzunak landu ondok Euskal Literatur Sistemaren ezaugarri gisa (31. orr.) entzuleek hierarkizazio maila bi bereizten dituztela azaltzen du: "prestigioari dagokion hierarkia (kualitatiboa) eta sozialki onartuak diren idazleena (kuantitatiboa)" (26. orr.). Hemen, ordea, hierarkia hori literatur sistema ororen oinarriaz dela pentsatu eta bertzelako hierarkia proposatzen da: ekolozpena non sortzen denekoa (erdigune hala gune ez-kanonikotik abiatua) eta non jokatzeko duen, zein zirkuitutan mugitzen den emaitza hori (erdigune edo gune ez-kanonikoan), egoera posibleen konbinaketak aztertu ondok eskema garbirik atera ote daitekeen begiratuaz.

2.2. "Muga" terminoaren proposamena

Euskal Literatur Sistemaren sakontzearekin jarraitu nahi badugu beharrezko den termino baten proposamena egin beharra da: *muga*. Bere baitan bildu ahal ditu bere adiera zabalean, gunearekiko gertuago zein urrunago diren lanak. Hori dela eta, muga terminoa hainbat egoeraren bateratzea adierazteko izanen zaigu erabilgarri. Zertarako da baliagarri? A. Epaltza eta J. Sarrionandiaren kasuak lantzeko ezinbertzeko izanen zaigu. Izan ere, momentu batetik aitzina gunetik idazten ez duten idazle birekin egiten dugu topo, baina ez dira biak -perspektiba bera izanik ere- distantzia mota berean gunearekiko eta, distantzia ez fisiko hori guneak ematen duen onespeneraren arabera izanen dugu.

Hierarkizazio baten aitzinean gara: alde batetik, idazle-gune arteko distantzia fisikoari erreparatuko diogu (hau da, lanaren idazketa nondik ekoizten den). Bigarrenik, guneak ekoizpenerako duen onspen(ez)ak sortzen duen distantzia gunearekiko. Beraz, biak dira gunearekiko distantzia neurtzeak, baina batean lanaren sorlekutik abiatzen gara eta, bertzean, onspenetik. Adibideei erreparatuaz hobekiago ulertuko dugu:

- a. Ekoizpen sorleku-gune arteko distantzia fisikoa: ekoizpena gunetik edo guneak ez den kokagune geografikotik abia liteke eta, beti ere, gunea den geografian jokatu du ekoizpenak Euskal Literatur Sistemari (hau da ELSk berezko duen ezauzgarrietariko bat). Izan ere, gunean onspena lortu zein ez, kanonizatu zein ez, euskal literaturaren irakurlego masa gunean (EAEEn, oroitu) da ELSn. Beraz, hartzailerik izatekotan gunean hutsa den merkatuan bilatu beharko. Irizpide honen arabera, ekoizpena gunetik edo periferiatik izanen da sortua (periferiatik Sarrionandia zein Epaltzaren kasuan, erbeste nahiz Nafarroatik).
- b. Gune onspen(ez)aren ondoriozko distantzia abstraktoa: gunearen jarrerak, ordea, periferiatik (gure idazleen kasuan, baina gunetik ere izan zitekeen) abiatu, gunean jokatu bai, baina lanak edo idazleak ELSn izanen duten kokagune geografiko abstraktoa zehaztuko du distantzia abstraktoak. J. Sarrionandiak guneak kokagunea, kanonikoa, eta A. Epal-

tzak periferiko -mugakoa dela azalduko dugu- izanen duela-rik, aitzinago azalduko denez.

ELSn irizpide geografiko fisikoei hutsa kasu egiten badiegu, ekoizpenak muga edo periferiatik abiatuak izan litezke. Bigarren hierarkizazio baten arabera, ordea, sorlekutik hagitx bertzelako kokaguneko partaide bihurtzen ditugu lanak eta berauen sortzaileak. Hala, hierarkizazio honetarako hainbertzetan aipatu ditugun literatur sistemen faktoreen arteko elkar-erlazio eta hartu-emanen arteko tira-birak ditugu irizpide. ELSn gunetik nola periferiatik abiatuak lanek¹⁰ gunean jokatu dute bi-blek, baina guneke edo periferiko izendapena lortu dute bidean -edo ez- guneke instituzio eta merkatuen arabera.

Sorrera periferiatik abiatzen duten lanek amaieran gunearekiko lortzen duten lekune abstraktuen aniztasuna zehaztu nahian sortzen da muga terminoa erabili beharra: sorrera periferikoa, gunean aritu eta kanonizazioa lortzen duten idazle zein obrak ez dira periferiko; sorreran periferiko, gunean aritu eta gunearen kanonizazioa lortzen ez dutenak, ordea, mugako ditugu. Izan ere, ELSk ezaugarri propioa du obrek gunean jokatu dutela, beraz ezin erranen dugu periferiko direnik. Egin kontu periferian zerbaiten barrenean zarela, baina ez guztiz. Ez erdiguneke kanonizazioa lortzen dutenak adina erdian. Hala, diaspora nazioaren ispilu gisa erabiltzen den bezalaxe, periferia sistema nagusitik aski barrenean geratzen ez dena guke. Ez, beraz, ispilu; makro sistemak estaltzen duen gibekeko itzala baizik. Lan eta idazle hauek mugako izanen dira.

Artikulu honetan Polisistemen Teoriak Euskal Literatur Sistemaren azterketa sakon baterako ballabideak eskaintzen dizkigula ikusi dugu. Hala, sistema orori egozten zaizkion faktoreetarik abiatu eta gurera ekartzeko saioaren lehen aldia idatzi dugu.

10 Egin kontu 60ko hamarkadatik aitzina eginiko literaturaren irakurketa berriak, komunikazio ekintza gisa aztertzeko aukera eskaini zigula. Hori dela eta, faktore desberdinen arteko loturak eta elkar-eragin etengabeak komunikazio ekintza dinamiko gisa eskaini zigun literatura. Hau hala izaki, prozesu ibilbide baten aitzinean gara eta, hain zuzen, prozesu horretan barrena sortzen den aldaketa kategoriko bati errepertzen diogu hierarkizazio hau dela medio: ekoizpena nondik abiatu eta non akitzen dueneko.

Izan daitezela, orain arte erranak, ondotik heldu denaren argigarri eta nahi duenarendako hausnartze gai.

Bibliografia

Aingeru Epaltzaren sorkuntza lanak:

- 1986. *Sasliak ere begiak baditik*. Elkar: Donostia.
- 1989. *Garretatik erauzitakoak*. Elkar: Donostia.
- 1991. *Ur uherrak*. Pamiela: Iruñea.
- 1996. *Tigre ehizan*. Elkar: Donostia.
- 2000. *Rock'n'roll*. Elkarlanean: Donostia.
- 2005. *Lasto sua*. Itxaropena: Zarautz.
- 2006. *Malluaren odola*. Elkar: Donostia.
- 2007. *Bezperaren bezpera*. Pamiela: Iruñea.

Joseba Sarrionandiaren sorkuntza lanak:

- 1980. "Maggie, indazu kamamilal". *Xaguxarra*, 1980-I, 19-30.
- 1981. "Enperadore eroa", in ZZEE, *Cuentos incombustibles*. 101-105. Colectivo: Bilbo.
- 1981. *Izuen gordelekuetan barrena*. Bilbo Aurrezki Kutxa: Bilbo.
- 1983. *T. S. Elliot euskaraz*. Hordago: Donostia.
- 1983. *Narrazioak*. Elkar: Donostia.
- 1985. "Mintzaldiak". *Plazara I*, 25.
- 1985. *Marinela*. (Kuadro bakarreko drama estatikoa). Susa: Iruñea.
- 1985. "Fernando Pessoaen bost poema". *Susa* 14-15, 34-36.
- 1985. *Ni ez naiz hemengoa*. Pamiela: Iruñea.
- 1985. Sarrionandia, J. & M. Sarasketa. *Hamairu ate*. Elkar: Donostia.
- 1985. *Izkiriaturik aurkitu ditudan ene poemak*. Pamiela: Iruñea.
- 1986. *Atabala eta euria*. Elkar: Donostia.
- 1987. *Marinel Zaharrak*. Elkar: Donostia.
- 1988. *Marginalia*. Elkar: Donostia.
- 1989. *Ez gara geure baitakoak*. Pamiela: Iruñea.
- 1990. *Ainhoari gutunak*. Elkar: Donostia.
- 1990. *Ifar aldeko orduak*. Elkar: Donostia.
- 1991. *Galegoz heldutako poemak*. *Poemas naúfragos*. Susa: Iruñea.

1991. *Hezurrezko xirulak*. Elkar: Donostia.
1992. "Subitoan atera jo zuten". *Susa* 29, 4-5.
1992. *Han izanik hona naiz*. Elkar: Donostia.
1992. *Gartzelako poemak*. Susa: Iruñea.
1995. *Miopeak, bizikletak eta beste langabetu batzuk*. Erein: Donostia.
1995. *S. T. Coleridge: marinel zaharraren balada*. Pamiela: Iruñea.
1995. *Hnuy illa nyha majah yahoo*. Elkar: Donostia.
1997. *Hitzen ondoeza*. Txalaparta: Tafalla.
1999. *Manuel Bandeira: Antologia*. Pamiela: Iruñea.
1999. *Hau da ene ondasun guzia*. Txalaparta: Tafalla.
2001. *Lagun izoztua*. Elkar: Donostia.
2003. *Kolosala izango da*. Txalaparta: Tafalla.
2004. *Akordatzen*. Txalaparta: Tafalla.
2006. *Memoriaren mapan*. Ruper Ordorikarekin ateratako diskako lirikak.
2008. *Munduko zazpi herrialdetako ipuinak*. Pamiela: Iruñea
2008. *Gau ilunekoak*. Elkar: Donostia.

Bibliografia orokorra:

- ALBERTI, R. 1989 [1. arg. 1952]. *Retornos de lo vivo lejano*. Alianza: Madril.
- ALDEKOA, I. 1993. *Zirkuluaren hutsmina*. 121-152. Alberdania: Irun.
- , 1998. *Mendebaldea eta narraziogintza*. 155-177 Erein: Donostia.
- ALONSO, I. 2008. *Euskal Literatur Sistema eta literaturaren didaktika aztergai. Idazle, kritikari eta irakasleen iritziak teoria komunikatiboen argitaratze*. Labayru Ikastegia & Amorebieta-Etxanoko Udala.
- AZKORBEBEITIA, A. 1999. *Joseba Sarrionandia: irakurketa proposamen bat*. Labayru Ikastegia & Amorebieta-Etxanoko Udala.
- , "Sarrionandia irakurriz: han izanik hona da"
http://www.bilbozaharra.com/euskera/forum/documents/A_itzpea.doc
- EVEN-ZOHAR, I. "La función de la literatura en la creación de las naciones de Europa".
http://members.tripod.com/Itamarez/eps_esp/funclit.htm
- , 1999. "Factors and Dependencies in Culture: a Revised Outline for Polysystem Culture research". *Canadian Review Of Comparative Literature*, XXIV: 1, 15-34 orr.
http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/papers/fa_c_dep1997.pdf

- , 2007. *Polisistemas de cultura*. (Un libro electrónico provisional).
http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/trabajos/pol_isis_temas_de_cultura.htm
- GABILONDO, J. 1993. "Kanonaren sorrera egungo euskal literaturan: Etiopiaz". *Egan* 1993-2; 33-65.
- , 2006. *Nazioaren hondarrak: Euskal literatura garaikidearen historia postnazional baterako hastapenak*. Bilbo: EHU-ko Argitalpen Zerbitzuak.
- , 2008. *Before Babel*.
<http://www.joseba.net/babel.html>
- , 2009. "Euskal literatur genero "txiki" eta hibridoen zentraltasunaz: oharra euskal eleberriarren ofizialismo politiko eta ezintasun zinematikoaz". *Egan*, 1-2.
- GALFARSORO, I. 2005. *Kultura eta identitate erbestera tuak: (nomadologia subalternoak)*. Pamplona: Iruñea.
- GUILLÉN, C. 1995. *El sol de los desterrados: literatura y exilio*. Sirmio: Barcelona.
- , "Lo uno con lo diverso: literatura y complejidad"
http://descargas.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/scc_lit/12_048394228081524198624/018606.pdf?incr=1
- , "De la continuidad: tiempos de historia y de cultura"
http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/135272410_9_0929942754491/index.htm
- KORTAZAR, J. 1994 [1. arg. 1989]. *Laberintoaren oroimena*. Erein: Donostia.
- RODRÍGUEZ, J. "El exilio literario en la periferia de la literatura española"
<http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=17107&portal=21>
- SAID, E. W. 1996 [1. arg. 1994]. *Representaciones del intelectual*, 59-73. Paidós: Barcelona: Buenos Aires.
- URIBE, K. 1998. "Asalto a los cielos: Estética y escritura en la poesía de Bernardo Atxaga y Sarrionandia". *Insula*, 623.